

DISTORZE OBSAŽENÉ V SYSTÉMU SOCIÁLNÍHO A ZDRAVOTNÍHO POJIŠTĚNÍ ČR

Michal Erben

Abstrakt

Tento článek se zabývá analýzou a vyhodnocením rozdílů ve výši poplatků od osob samostatně výdělečně činných a zaměstnanců, primárně v oblasti zdravotnictví a sociálního pojištění. Nejdříve jsou zde srovnány příjmy a výdaje ze zdravotního pojištění v roce 2015 pro jednotlivé typy pojištěnců a následně je stanoven poměr mezi přijatou 1 českou korunou a zaplacenou za daného pojištěnce. U sociálního pojištění jsou vyhodnoceny jednotlivé odvody a jejich rozložení v celkové výši. Je zde také řešena daňová optimalizace v podobě nahrazování zaměstnaneckého poměru jiným typem výkonu samotné práce. Tyto výsledky jsou porovnány s mírou dopadu na práci na černo, kdy zaměstnavatel a ani zaměstnanec žádné srážky ze mzdy neodvádí. Na základě těchto výstupů je navrženo alternativní řešení problematiky.

Klíčová slova

Sociální pojištění, zdravotní pojištění, osoby samostatně výdělečně činné, zaměstnanost.

Klasifikace JEL

H51, H55, H75

Úvod

Nalézt a tím spíše realizovat optimální systém odvodového zatížení příjmů jednotlivců, který by vyhověl všem teoretickým požadavkům na dobré zdanění a současně byl široce akceptovaný poplatníky, je cestou za hledáním ideálu. Jakákoli změna současného systému musí být podložena co nejúplnější a objektivní analýzou současného stavu zdanění. Špatná změna je určitě horší než zachování současného stavu a dokonce nevýrazné nebo nejednoznačně hodnocené zlepšení může díky nákladům na změnu být rovněž zpětně hodnoceno jako zhoršení oproti zachování stavu. K diskusi o změnách ve zdanění příjmů jednotlivců je tedy možno přistoupit až po důkladné a co možná nezkreslené analýze současného stavu. Základní požadavky na dobré odvodové zatížení příjmů jednotlivců lze formulovat tak, aby rozdělení daňového zatížení bylo spravedlivé a nedistorzní. K naplnění těchto požadavků pak přistupují další „technické“, nicméně velmi důležité požadavky jako je jednoduchost, srozumitelnost, předvídatelnost a v neposlední řadě, nízké administrativní náklady. Cílem příspěvku je zhodnocení aktuálního stavu sociálního a zdravotního pojištění pro zaměstnance a osoby samostatně výdělečně činné.

U zdanění osobních příjmů je nutno na spravedlnost pohlížet především z hlediska platební schopnosti. Spravedlnost jako takovou ale nelze měřit, je dána sociologickým vnímáním a politickým vyjednáváním. Dále je nutno dbát na to, aby odvody uložené na osobní důchody nebyly distorzní, tedy nezasahovaly nežádoucím způsobem do rozhodování o tom, jaký druh příjmů bude jedinec preferovat. Je třeba dosáhnout relativně stejného odvodového zatížení alespoň základních druhů příjmů.

Výzkumnou metodou je empirické srovnání výše povinných odvodů jednotlivých skupin aplikované v části 2. Tato metoda umožní zjistit, jakým způsobem je rozložena finanční zátěž povinných odvodů na jednotlivé skupiny dle platné legislativy.

1. Zdravotní pojištění

Celková výše pojistného na zdravotní pojištění je 13,5 %. Zaměstnanci odvádějí pojistné ze všech zdanitelných příjmů, tj. z hrubé mzdy, s výjimkou některých příjmů jako jsou zákonné odstupné, odchodné, jednorázová sociální výpomoc, věnostní přírůstek horníkům atd. Zaměstnanci přímo z vyplacené hrubé mzdy odvádějí 4,5 % a zaměstnavatel za ně odvádí 9%. Obě tyto platby jsou však platbou pojistného zaměstnance. OSVČ platí pojistné z vyměrovacího

základu, který si sama určí, nesmí však být nižší než polovina daňového základu (ŠATERA, 2010). Je-li takto stanovený základ nižší než minimální vyměřovací základ, platí pojistné z minimálního vyměřovacího základu. Osoby, za něž je plátcem stát (poživatel důchodu, nezaopatřené dítě, příjemce rodičovského příspěvku, žena na mateřské či rodičovské dovolené, uchazeč o zaměstnání, služba v ozbrojených silách, osoby pobírající dávky v hmotné nouzi, vězni, děti a studenti), osoby bez zdanitelných příjmů (ženy v domácnosti, nezaměstnaný, který není v evidenci úřadu práce, aj.) platí 13,5% z minimálního vyměřovacího základu.

Celkový počet OSVČ podnikajících plně či v souběhu se zaměstnáním či důchodem v roce 2015 činil 974 tis. Osob (ČSSZ, 2015). Ti zaplatili pojistné v celkové výši 9,9 mld. Kč. VZP za ně uhradila náklady na zdravotní péči ve výši přibližně 10,9 mld. Kč. To znamená, že platby všech OSVČ odvedené z titulu podnikání v tomto případě částečně nepokryly úhradu zdravotní péče, která jim byla poskytnuta.¹ Celkový počet pojištěnců, za které pojistné hradil zcela či jen částečně stát, byl přes 3,9 milionů. Celkové pojistné činilo 32,4 mld. Kč a náklady na léčbu však u těchto pacientů činily přes 119,1 mld. Kč. Zaměstnanci byli „čistými plátcí“ systému. Spotřebovali totiž pouze 45% z toho, co zaplatili na pojistném. Celkově uhradili 86,5 mld. Kč a náklady na léčbu u nich činily jen 39 mld. Kč.

Tabulka č. 1: Příjmy z pojistného a výdaje podle jednotlivých typů pojištěnců v roce 2015

Pojištěnec	Zaplacené pojistné Celkem (mld. Kč)	Výdaje na zdravotní péči celkem (mld. Kč)
Zaměstnanec	86,5	39
OSVČ	9,9	10,9
Státní pojištěnec	32,4	119,1

Zdroj: VZP, vlastní propočet

Níže uvedený přehled nám znázorňuje, že za poskytnutou zdravotní péči zaplatil zaměstnanec oproti OSVČ ve skutečnosti 2,43x více.

¹ Toto opatrné hodnocení vztahu mezi příjmy a plněním u OSVČ je uváděno z toho důvodu, že není veřejně dostupná dostatečná časová řada na to, aby bylo možno bezpečně potvrdit trvalý nesoulad mezi příjmy a plněním u OSVČ.

Tabulka č. 2: Přehled poměru mezi přijatou 1 Kč a zaplacenou

Za přijatou zdravotní péči v hodnotě 1 Kč zaplatili v roce 2015 na pojistném	
Zaměstnanci	2,22 Kč
OSVČ	0,91 Kč
Stát	0,27 Kč

Zdroj: VZP, vlastní propočet

Tabulka č. 3 ukazuje, že OSVČ jsou prostřednictvím nastavení systému plateb zdravotního pojištění v zásadě vyloučeny ze solidarity. Platby pojistného na zdravotní pojištění zhruba uhradí náklady na léčení OSVČ, avšak ne na náklady jejich dětí, resp. rodičů, ty hradí někdo jiný (především zaměstnanci).

2. Sociální pojištění

Zaměstnanci odvádějí pojistné ze všech zdanitelných příjmů, tj. z hrubé mzdy, s výjimkou některých příjmů jako jsou zákonné odstupné, odchodné, jednorázová sociální výpomoc, věrnostní přídavek horníkům atd. OSVČ platí pojistné z vyměřovacího základu, který si sama určí, nesmí však být nižší než polovina daňového základu. Je-li takto stanovený základ nižší než minimální vyměřovací základ, platí pojistné z minimálního vyměřovacího základu²(ŽENÍŠKOVÁ 2008). Výjimkou je nemocenské pojištění, kterého se živnostníci účastní dobrovolně. V nemocenském pojištění si vyměřovací základ určuje OSVČ sama, nesmí být však nižší než vyměřovací základ na důchodové pojištění (ONDROVÁ, 2013).

---

² Minimální vyměřovací základ je stanoven jako polovina průměrné mzdy v NH (vztahuje se pouze na OSVČ, které mají samostatnou výdělečnou činnost jako hlavní).

Tabulka č. 3: Přehled stávajících povinných odvodů na sociální i zdravotní pojištění

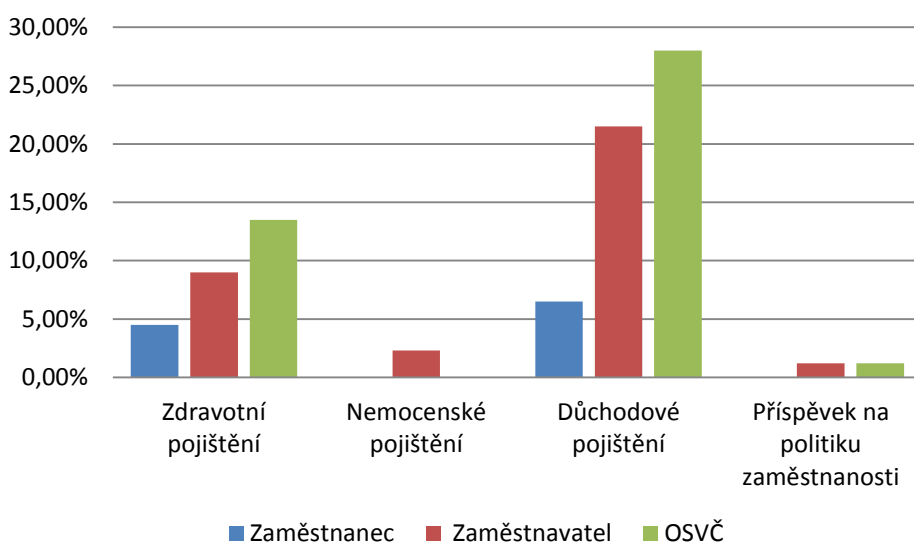
	Zdravotní pojištění	Nemocenské pojištění	Důchodové pojištění	Příspěvek na politiku zaměstnanosti	CELKEM
Zaměstnanec	4,5 %	0	6,5 %	0	11,0 %
Zaměstnavatel	9,0 %	2,3 %	21,5 %	1,2 %	34,0 %
OSVČ	13,5 %	2,3 % (0 %)	28,0 %	1,2 %	45,0*)

*) včetně nemocenského; pokud OSVČ není nemocensky pojištěna, odvádí 42,7 % vyměřovacího základu

Zdroj: vlastní zpracování

Zaměstnanci platí na sociálním pojištění více než OSVČ. Příčinou nejsou odvodové sazby, které jsou stanoveny ve stejné výši (pojistné sazby OSVČ jsou souhrnem sazeb platných pro zaměstnance a zaměstnavatele), ale vyměřovací základy pro odvod pojistného, které jsou výhodnější pro OSVČ (PILÁTOVÁ, 2005). V oblasti sociálního pojištění vyměřovací základ OSVČ v posledních 4 letech představuje cca 43 % vyměřovacího základu zaměstnanců. Graf č. 1 zobrazuje empirické srovnání procentní výše povinných odvodů jednotlivých skupin.

Graf č. 1: Srovnání výše povinných odvodů

Zdroj: vlastní zpracování

3. Daňová optimalizace a „švarcsystém“³

Způsob zdaňování hrubých příjmů podnikatelů a hrubých mezd zaměstnanců je přes celou řadu shodných prvků výrazně odlišný. Tyto odlišnosti ve zdaňování jsou pak příčinou velmi výrazného rozdílu ve výši odvedených daní a pojistného při shodném hrubém příjmu.

Tyto odlišnosti jsou dány v zásadě dvěma hlavními faktory. Prvním faktorem je výrazně odlišný způsob výpočtu pojistného na zdravotní a sociální pojištění. Ten se pak odráží ve výrazně odlišných platbách mezi OSVČ a zaměstnanci na zdravotní a sociální pojištění. Druhým faktorem je (při shodné sazbě 15 %) výrazně odlišná konstrukce základu daně z příjmu fyzických osob. Bohužel se ve společnosti jen velmi málo vnímá, že rozdíly v konstrukci daňového základu jsou ve skutečnosti pro konečné zatížení daňového subjektu velmi vysoké. Samotná nominální sazba daně o skutečném daňovém zatížení poplatníků totiž nemá téměř žádný vypovídající efekt.

Záleží vždy na šíři daňového základu, z něhož se daň vybírá. Zatímco u zaměstnanců je základ daně striktně stanoven (je jím tzv. superhrubá mzda, což je hrubá mzda zvýšená o 34 % pojistného, které za zaměstnance odvádí zaměstnavatel), stanovení vyměřovacího základu daně z příjmu je u OSVČ výrazně benevolentnější. Problém je, že v České republice je otázka daňově uznatelných nákladů u OSVČ (a do značné míry i u právnických osob) výrazným způsobem dovedena ab absurdam, a to jak nastavením daňových předpisů, tak v roce 2015 benevolentnějším přístupem daňové správy, ale i velmi vysokým nastavením sazeb tzv. daňových paušálů (KUKALOVÁ, MORAVEC, 2015). Problémem však je, že český daňový systém nepřipouští obdobný postup u zaměstnanců, tj. nepřipouští zohlednění jejich nákladů na dosažení a udržení jejich příjmů v jejich daňovém základu. Konkrétně tedy u OSVČ je konstruován základ daně jako rozdíl mezi příjmy a výdaji. Při stanovení výdajů může použít OSVČ buď skutečně vynaložené výdaje, nebo může využít takzvaných výdajových paušálů. Ty se pohybují ve výši 30 – 40 – 60 – 80 % hrubých příjmů v závislosti na činnosti, kterou daná OSVČ vykonává. Podle zjištění (ČERVINKA, 2015) uplatňuje daňové paušály zhruba 55 % OSVČ spíše poplatníci s nižšími příjmy. Používání systému skutečně vynaložených nákladů používají především OSVČ s vyššími příjmy. Jejich podíl vůči hrubému příjmu

---

³ Označení „švarcsystém“ je v ČR všeobecně používaný název pro specifickou daňovou optimalizaci přímo související s rozdílným nastavením daňových (pojistných) plateb mezi OSVČ a zaměstnanci. V tomto systému se prostřednictvím předstíraného (nepravého) podnikání se zastírá zaměstnanecký poměr a tím snižují daňové odvody jak u zaměstnavatele, tak i u zaměstnance.

dosahuje v průměru 77 %, s nárůstem příjmu se zvyšuje. Takže např. OSVČ s příjmem nad 5 mil. Kč postaví proti těmto příjmům výdaje ve výši až 90 %. Z těchto čísel je evidentní, že benevolence českého daňového systému a daňové správy vůči daňové optimalizaci u OSVČ (resp. podnikatelských subjektů obecně) je v České republice velmi vysoký.

Vyšší odvodové zatížení má OSVČ oproti zaměstnanci pouze u velmi nízkých příjmů, pohybujících se mírně nad úrovní minimální mzdy. Je to dáno tím, že u OSVČ je povinnost platit zákonem dané minimální pojistné jak u zdravotního, tak i u sociálního pojištění. Hranicí, kde hrubý příjem je stejně odvodově zatížen jako hrubá mzda, je 13 600 Kč. Od této hranice příjmu platí zaměstnanec vždy vyšší odvody než OSVČ, přičemž rozdíly ve zdanění výrazně narůstají. Na úrovni průměrné hrubé mzdy odvádí zaměstnanec ze své mzdy o téměř 57 % více než OSVČ ze srovnatelného hrubého příjmu, u hrubé mzdy 35 tis. Kč je to již o 130 % více u dvojnásobku průměrné mzdy o 141 %. A to kalkulujeme pouze s využitím daňového paušálu na úrovni 60 %. Při využití vyšších paušálních odpočtů či systému skutečně vynaložených nákladů je tento rozdíl ještě vyšší. U zaměstnanců je přestup do švarcsystému finančně ztrátový do úrovně hrubého příjmu 18 375 Kč (při 60 % paušálu), s růstem příjmů pak finanční efekty výrazně narůstají. Nicméně je si třeba vždy určit zda přestup do tohoto systému je opravdu natolik finančně efektivní s ohledem na vyčíslitelné ztráty spojené např. s odstupným, výpovědní dobou. Samozřejmě se toto rozhodnutí s narůstajícím příjmem stává ekonomicky výhodnější. Na druhé straně je pravdou, že v celé řadě případů jsou zaměstnanci pod hrozbou ztráty zaměstnání či nezaměstnanosti hnaní snahou o získání alespoň nějakého zaměstnání tlačeni do systému OSVČ. V tomto případě se jedná o osoby v podstatě s nízkými (podprůměrnými) příjmy a fakticky s nulovou ochranou na trhu práce (DANĚK, 2011). Tyto osoby mají ve skutečnosti nejhorší postavení na českém trhu práce. Pokud se jejich hrubý skutečný příjem nachází pod úrovní zmiňovaných 18 375 Kč, tak jejich příjem je zdaňován více než u zaměstnanců. Jedná se fakticky o osoby permanentně kolísající na hranici chudoby s velmi špatnými vyhlídkami. Je jasné, že to nejsou tyto osoby, které na systému OSVČ vydělávají. Ty se nacházejí v jiných příjmových úrovních a pozicích. Nicméně je paradoxem, že tito fiktivní moderní nádeníci bývají čas od času využíváni, lépe řečeno zneužíváni, podstatně lépe situovanými subjekty k tomu, aby se na jejich příkladu nepřímou ukázalo, jak jsou na tom všichni OSVČ špatně.

Ten, kdo fakticky na přesunech mezi zaměstnaností a OSVČ permanentně prodělává, jsou veřejné finance. Konkrétně řečeno, pokud přejde jeden zaměstnanec s průměrnou mzdou

do systému OSVČ, ztratí veřejné finance takový objem prostředků, který by stačil na plnou úhradu jednoho ročního průměrného důchodu. Každým procentem zaměstnanců, kteří přejdou do systému OSVČ, ztratí veřejné finance okolo 5 mld. Kč ročně.

4. Práce na černo jako důsledek distorze daňového a odvodového systému

Silný nárůst nabídky práce na černo, kterého jsme svědky v současné době ve všech evropských zemích, je podle některých autorů (VANČUROVÁ, 2008, DVOŘÁČEK, 2010, STIBŮRKOVÁ, 2015) logický. Podle nich je výsledkem působení tzv. moderních faktorů, nové mentality a modifikace ve struktuře ekonomicky aktivních pracujících. Jsou výsledkem podpory a vypichováním individualismu, nezávislosti a svobody, které jsou v rozporu se starostmi o kolektivní blahobyt. Nárůst individualismu projevujícího se často v práci na černo není však jen reakcí na narůstající nedůvěru vůči veřejným autoritám, ekonomické situaci, strachu z nezaměstnanosti či nízkých mezd. Tuto individualizaci zvyšuje i výrazná podpora samostatné výdělečné činnosti ze strany jednotlivých států. To se týká jak mladých lidí, kteří opouštějí vzdělávací systémy, tak i přeškolení nezaměstnaných. Tato podpora individuální zaměstnanosti totiž s sebou přináší velmi výrazný „vedlejší efekt“ bezprostředně související s prací na černo - zpochybnění kolektivního cítění a tudíž i legitimitu daňových odvodů. Tyto moderní společenské změny (DVOŘÁČEK, 2010) se stávají v současné době moderním "hnacím motorem" rozvoje práce na černo. Není překvapující, že se daňový tlak jako motivace k práci na černo dotýká v první řadě právě osob samostatně výdělečně činných a osob vyvíjejících více pracovních aktivit. U osob samostatně výdělečně činných se pocit naprosté nezávislosti a schopnosti užít se vlastní silou a schopnostmi často projevuje ve zpochybňování kolektivního cítění a tudíž i legitimity daňových odvodů.

Podíl OSVČ (Eurostat, 2017) se v ČR nachází zhruba 7 procentních bodů nad úrovní států Evropské unie. Čísla za posledních zhruba 10 let naznačují, že vysoce pravděpodobně dochází k výraznému přelévání mezi zaměstnanci a OSVČ, což nesporně signalizuje výrazné rozšiřování tzv. švarcsystému. Tento negativní trend byl totiž podporován za vlád pravo-středových koalic výraznými úlevami na daňových a pojistných platbách pro osoby samostatně výdělečně činné v ČR.

Závěrem

Problém rozdílného odvodového zatížení OSVČ a zaměstnanců, především v oblasti zdravotního a sociálního pojištění, je výrazným národohospodářským problémem. Pokud by OSVČ platily pojistné na úrovni zaměstnanců, získal by systém zdravotního pojištění více finančních prostředků, než je tomu nyní. Konkrétně o 25-30 mld. Kč. U důchodového pojištění jsou sazby pojistného přibližně 2x vyšší, tzn., že by obdobné sjednocení podmínek znamenalo pro veřejné finance teoreticky dodatečný příjem 50-60 mld. Kč. Jedná se samozřejmě o hypotetickou částku a absolutní sjednocení by nebylo vzhledem k rozdílným úrovním fakticky ani v dohledné době možné, nicméně současná právní úprava výrazně rozdílných podmínek odvodu daní a pojistného zaměstnanců a OSVČ má významný negativní dopad na oblasti veřejných financí, který se rozvojem nepravého podnikání může dále prohlubovat.

Pokud se podíváme na celý systém odvodového zatížení OSVČ jako specifický systém „podpory podnikání“, pak je zcela zřejmé, že tento systém je vzhledem ke své plošnosti velmi drahý, na druhé straně však extrémně vychýlený ve prospěch vysoko příjmových skupin podnikatelů. Domnívám se, že jakákoli náprava systému zdanění se proto se neobejde bez zásadního přenastavení systémů soukromého podnikání v ČR – koneckonců rozvoj soukromého podnikání podporují všechny státy a rozumné společnosti na světě. Tato dvě opatření jsou ve skutečnosti „spojenými nádobami“ – pokud by došlo ke zmírnění či odstranění rozdílu v daňovém a odvodovém zatížení mezi jednotlivými subjekty, přineslo by to dostatek zdrojů nejen ke snížení odvodového zatížení zaměstnanců, ale též na cílenou a skutečnou finanční podporu pro skutečné živnostníky a drobné podnikatele.

Literatura

- [1] ČERVINKA, Tomáš. *Zdravotní pojištění: zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ: s komentářem a příklady*. 7. aktualizované vydání. Olomouc: Anag, 2015, 167 s. ISBN 978-80-7263-931-1.
- [2] ČSSZ [online]. [cit. 2016-12-31]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/statistiky/ekonomicke-ukazatele/prehled-o-poctu-osvc-dle-kraju-resp-dle-okresu-a-kraju/prehled-o-poctu-osvc-dle-kraju-pro-rok-2015.htm>
- [3] DANĚK, Antonín. *Zdravotní pojištění a plátcí pojistného po 1.1.2012*. Praha: BMSS-START, 2011. Průvodce do kapsy (BMSS-Start).
- [4] DVOŘÁČEK, Jiří a Ladislav TYLL. *Outsourcing a offshoring podnikatelských činností*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 2010, 183 s. ISBN 978-80-7400-010-2.
- [5] EUROSTAT, 2016 European Social Statistics, Labour Force Survey Results 2013, 2014, Luxembourg
- [6] KUKALOVÁ, Gabriela a Lukáš MORAVEC. *Systém sociálního zabezpečení a zdravotní pojištění v ČR*. Vydání druhé. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2015. ISBN 978-80-213-2573-9.
- [7] MFCR 2017. *Automatizovaný daňový informační systém (ADIS)*. <http://www.taxnet.cz/adis.php>
- [8] ONDROVÁ, Kristýna. *Odvody pojistného na sociální a zdravotní pojištění v členských zemích Evropské unie*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6593-2.
- [9] PILÁTOVÁ, Jana. *Daňová evidence: komplexní řešení problematiky daňové evidence pro OSVČ : daň z přidané hodnoty, daň silniční, daň z nemovitých věcí, sociální pojištění, zdravotní pojištění*. Olomouc: ANAG, 2005-. Daň, účetnictví (ANAG). ISBN 978-80-7554-020-1.
- [10] STIBŮRKOVÁ, Petra. *Daňové úniky v České republice, diplomová práce*. Mendelova univerzita v Brně, Provozně ekonomická fakulta. Brno, 2015
- [11] ŠATERA, Karel. *Zdravotní pojištění a ekonomika*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2010. ISBN 978-80-7318-971-6.
- [12] VANČUROVÁ, Alena a Stanislav KLAZAR. *Sociální a zdravotní pojištění: úvod do problematiky*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: ASPI, 2008, 121 s. ISBN 978-80-7357-381-2.
- [13] ŽENÍŠKOVÁ, Marta. *Pojistné na sociální zabezpečení: zaměstnavatelů, zaměstnanců, OSVČ, dobrovolně důchodově pojištěných : s komentářem a příklady k ..* Olomouc: ANAG, 2008-. Práce, mzdy, pojištění.

Kontakt

Ing. Michal Erben
Vysoká škola finanční a správní, a.s.
Estonská 500
101 00 Praha 10
Česká republika
michal.erben@briggsco.cz